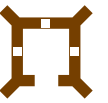

Ö R Ö K S É G

2010. DECEMBER

XIV. ÉVFOLYAM / 12. SZÁM

KÉPTÁR

Szigetújfalu barokk templomának nyári kutatása, majd helyreállítása a „Tudtam..., csak nem sejtettem!” érzésével folyt. Igazolódott ugyanis a szakirodalomban Entz Géza óta ismert tény, miszerint a templom az egykori, XII. század végén épült ercsi monostor köveiből készült. A kifugázás utáni látvány magáért beszél.

A kutatást végző Bodó Balázs régész és Farbakyné Deklava Lilla művészettörténész mintegy 100 kő azonosítását és felmérését végezte el a kivitelezéssel párhuzamosan. (Írásunk a 10–11. oldalon)

Fotó: Farbakyné Deklava Lilla

Az Örökség decemberi számában szólunk arról, hogy az egyházi műemlékek, műtárgyak megóvása, a szakmai tájékoztatás érdekében öt esztendője szervez a történelmi egyházak képviselői számára örökségvédelmi fórumokat a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal. Az elmúlt hónapokban Eger és Pápa volt az épített egyházi örökségről szóló fórum színhelye.

Lapunkban olvasható **Tamási Judit** Egerben elhangzott előadása, amely jelzi, a teljes műemlékállomány egynegyede egyházi épület. A feladatok ehhez mérten jelentősek, ugyanakkor az anyagi eszközök csekélyek (**4. oldal**). **Ternyák Csaba** római katolikus érsek egri köszöntőjében a nyitottságról, az elkötelezettségről, a közös felelősségről szól (**6. oldal**). **Steinbach József** református püspök pápai beszélgetésünk során nem titkolta, olyan közösségi terekre van szükség, amelyek élhetőek, lehetővé teszik, hogy a jövő hívő nemzedéke is megtalálja benne a helyét (**7. oldal**).

„A színház örök értékei” jelennek meg Bernáth Aurél két falképén, az Erkel Színház társalgójának falán. A tárggyegüttesként védetté nyilvánítás ellen az MNV Zrt. bírósághoz fordult. **A festmények kálváriájáról**, s a bíróság precedens értékű állásfoglalásáról írunk (**9. oldal**).

A szakirodalom már régóta számon tartja a szigetújfalvai templomot, megjegyezve, a korábbi, elpusztult ercsi monostor **másodlagosan felhasznált köveiből** épült 1770-ben. Idén mód nyílt a levert vakolatú templom vizsgálatára (**10. oldal**).

Nyíregyházán, Nyírbátorban, Máriapócsan, Bakta-lórántházán felújított, éppen felújítás alatt álló, s **felújításra váró templomok** közt barangoltunk. Mi lesz az épületek sorsa? S közben persze nem lehetett nem látni, legalábbis a készülődés állapotában, milyen „emlékekkel”, múltidéző képsorokkal akarja csalogatni az érdeklődőket a vidék (**12. oldal**).

Hogyan lássuk a dolgok színét és fonákját?

Egy kora őszi konferenciára gondolunk. Vagy valami másra? **Nem is tudom...** írja Nagy Gábor (**17. oldal**).

A Műemléki Kutató és Dokumentációs Központ revíziós és műemlékjegyzék készítési munkáját hónapról hónapra követve, ezúttal **Somogyba** érkezünk (**18. oldal**).

A Séd-patak völgyében álló **jezsuita templom és apácakolostor-rom** műemlékegyüttes rehabilitációjáról, funkcióba állításának problémájáról szól az írás szerzője (**22. oldal**).

A dégi történeti kert tő- és vízrendszer rekonstrukciója (mezőföldi) **régészeti topográfiai adatok hiányára** hívta fel a figyelmet – állítja munkájában Bozóki-Ernyey Katalin (**24. oldal**).

Miskolc belvárosáról, házakról, emberekről vall képből és szövegben **Barna György és Dobrossy István** albuma (**27. oldal**).

Közös örökség, közös kihívás

Több a feladat, mint az eszköz...4

„Nyitottsággal, elkötelezettséggel” 6

A jelen, a jövő hitében 7

Falképek kálváriája 9

Leletmentő kutatás

Szigetújfalun 10

Templomok, sorsok 12

Hogyan lássuk

a dolgok színét és fonákját?... 17

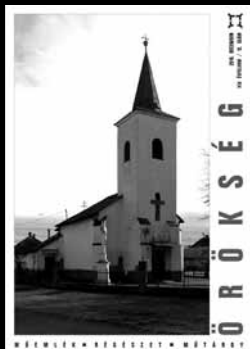
Műemléki revízió Somogyban .. 18

„Beszédesen

tárták fel a múltat” 22

A topográfiai adatok hiánya 24

Házak, emberek, történetek ... 27

A címlapon:
Máriapócs középkori
római katolikus temploma
Fotó: Hack Róbert

A hátsó borítón:
A gödöllői Királyi kastély
Fotó: Hack Róbert

ÖRÖKSÉG

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal folyóirata
www.koh.hu – ISSN 1786-7894

Felelős kiadó: dr. Tamási Judit, elnök

Szerkesztőbizottság: Bálint Mariann,
Bognár Gábor, Bugár-Mészáros Károly,
dr. Deme Péter (elnök),
Farbakyné Deklava Lilla, Lázár Gabriella,
Nagy Gábor, dr. Nagy Levente,
Özvegy Györgyi, Szűcs József, Turok Margit.

Főszerkesztő: Róna Katalin

A szerkesztőség címe:
1014 Budapest, Tánácsics Mihály utca 1.
Telefon: 225-4837, fax: 225-4855,
e-mail: orokseg@koh.hu

Laptervező: Lelkes Design Bt.,
e-mail: lelkes.peter@t-online.hu

Nyomdai kivitelezés: Mester Nyomda Kft.
Telefon: 455-5050

Közös örökség, közös kihívás

AZ EGYHÁZI MŰEMLEKEK, MŰTÁRGYAK MEGŐRZÉSE, A SZAKMAI TÁJÉKOZTATÁS ÉRDEKÉBEN ÖT ESZTENDEJE SZERVEZ ÖRÖKSÉGVÉDELMI FÓRUMOKAT, KONFERENCIÁKAT A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL, HOGY A MINDENNAPOK ÖRÖKSÉG SZAKMAI KÉRDÉSEIRE, A MEGÓVÁSBAN, A FELÚJÍTÁSBAN FELMERÜLŐ ÉGETŐ, GYAKORLATI PROBLÉMÁKRA VÁLASZT ADJON, UTAT MUTASSON A TÖRTÉNELMI EGYHÁZAK KÉPVISELŐINEK. HOGY MEGOLDÁSOKAT KERESSÜNK. KÖZÖSEN. HISZ' EZ MINDANNYIUNK FELADATA. AZ ELMÚLT HÓNAPOKBAN EGER ÉS PÁPA VOLT AZ ÉPÍTETT EGYHÁZI ÖRÖKSÉGRŐL SZÓLÓ TALÁLKOZÓ SZÍNHELYE. AZ EGRI KONFERENCIÁRÓL MOST DR. TAMÁSI JUDIT ELŐADÁSÁT ÉS TERNYÁK CSABA ÉRSEK KÖSZÖNTŐJÉT KÖZÖLJÜK, A PÁPAIRÓL STEINBACH JÓZSEF PÜSPÖKKEL BESZÉLGETÜNK.

TÖBB A FELADAT, MINT AZ ESZKÖZ

DR. TAMÁSI JUDIT

Köszöntőmet rendhagyó módon névsorolvasással szeretném kezdeni: *Balogh György bácsi plébános, Császka György rosznyói püspök, Dankó József pozsonyi prépost, Ebenhöch Ferenc győri kanonok, koroncói esperes, Dr. Haynald Lajos bíbornok, kalocsai érsek, Ipolyi Stummer Arnold beszercebányai püspök, Kandra Kabos egri főkáptalani levéltárnok, Lipp Vilmos keszthelyi premontrei tanár, Pelargus János alsódörgicsei evangélikus lelkész, Rómer Flóris bencés szerzetes, a természetrajz tanára, Szaszinek Ferenc nagyszakolczai lelkész, Teutsch György nagyszebeni evangélikus szuperintendens.* Nem valamiféle egyházmegyei névtárat, schematizmust olvastam fel, hanem az örökségvédelem első magyar állami intézményének, a Műemlékek Ideiglenes Bizottsága – nem mellesleg hivatalunk jogelődje – tagnévsorának kivonatát. Az, hogy e névsor mintegy kétharmadát egyházi személyek teszik ki, a közös gyökerekről tanúskodik. Arról, hogy

ha 1872-ben nem lettek volna tudós papok, szerzetesek, akkor ma Magyarországon talán nem létezne intézményesült örökségvédelem sem, és én – a névsorban szereplők kései és méltatlan utóda – sem állhatnék Önök előtt, hogy röviden áttekinthesem az egyházi műemlékek védelmének történetét, helyzetét, sajátosságait.

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal által nyilvántartott mintegy 13 500 egyedileg védett műemlékből 3400 az egyházi, azaz a teljes műemlék-állomány egynegyede. Úgy vélem, ez az egyetlen számadat is meggyőzően bizonyítja, hogy az örökségvédelem számára a kezdetektől, és most is, kiemelt feladat az egyházi műemlékek védelme.

Az egyházi műemlékeknek van egy óriási helyzeti előnye a többi műemlékcsoporttal szemben: többségükben ma is az eredeti rendeltetésüknek megfelelően használják őket, és ez a legkedvezőbb körülmény a műemléki értékek fennmaradása szempontjából. Emellett

azonban sajnálatosan növekszik a használó-fenntartó egyházi közösség nélkül maradó épületek köre is. Fontos ugyanakkor látni, hogy olyan épületállományról van szó, amely mögött valaha számottevő jövedelmet hozó földbirtok vagy jelentős anyagi eszközökkel rendelkező kegyúr állt – ami azonban már huzamosabb ideje nincs is. A II. József-féle államosításnak azonban egy olyan pozitív következménye azért kimutatható, tudniillik, hogy az elkobzott javakból létrehozták a Vallásalapot, amely 1945-ig működött. Ebből fizették a papságot, és ebből finanszírozták a templomok helyreállítását és állagmegóvását. Ennek a vallásalapnak volt a jogásza Forster Gyula, innen hívták meg a Műemlékek Országos Bizottságába – a KÖH egy másik jogelődjébe – elnöknek. A másik nagy államosítási hullám (1945 után) még ennyi pozitívummal sem dicsekedhetett. Ehhez járult még, hogy az 1970-es években „a népgazdaság teherbíró képességéhez” igazították a műemlékjegy-

*Az egri székesegyház
Fotó: Hack Róbert*

zék, és a védettség törlése erőteljesen érintette az egyházi épületeket is.

A rendszerváltás után az egyházi javakat érintő, de csak részleges restitúció ismét új kihívásokat kellett jelentetett. Az egyházakhoz ugyanis számos rossz műszaki állapotban lévő (műemlék és nem műemlék) épület került vissza, de nem kerültek vissza a helyreállításukhoz és fenntartásukhoz szükséges anyagi források!

Ilyen előzmények után úgy gondolom, szükséges és indokolt a központi az egyházi műemlékek megóvásában. Az ellentmondás csak látszólagos: az egyházi műemlékek védelme – legalábbis részben – állami feladat.

Az egyházi tulajdonban lévő műemlékek felújításának és fenntartásának költségvetési támogatására az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény alapján kerül sor, ha sor kerül ... Mert míg az első polgári kormány idején, 2000-ben több mint 4 milliárd Ft szerepelt ezen a költségvetési soron, a 2010-es költségvetésben nem sikerült ilyen előirányzatot beazonosítanunk. A 2011-es költségvetési tervezet azonban reménykeltő: a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium fejezetében 1,2 milliárd Ft-os forrásbázissal ismét megjelent Az egyházi kulturális örökség értékeinek rekonstrukciója és egyéb beruházások cím.

De nézzük meg a másik oldalról, az örökségvédelem felől az egyházi kulturális örökségi értékek megóvásának finanszírozását. Rövid úton

megállapítható, hogy innen nézve még kedvezőtlenebb a helyzet. Jelenleg ugyanis, ahogy a többi műemlék, úgy az egyházi műemlékek esetében sincs sem közvetlen támogatási, sem közvetett kedvezménynyújtási lehetősége az állami örökségvédelmi intézményrendszernek.

Ráadásul ez az intézményrendszer csonka, hiányzik belőle az az intézmény, amely az operatív műemlékvédelmi feladatokat – épületkutatás, tervezés, restaurálás – végezné olyan épületek esetében, ahol ezt az épület értéke, a tulajdonos anyagi helyzete stb. indokolná. A finanszírozási deficitet tehát intézményi deficit is terheli: az – úgymond – természetbeni állami támogatásként a műemlék-tulajdonosoknak – köztük az egyházaknak – adandó intézményesült szaktudás hiánya. E vonatkozásban jelenleg csak arról tudom biztosítani Önöket, hogy az általam vezetett hivatal mindent megtesz annak érdekében, hogy ez ne sokáig maradjon így.

A teljes műemlékállomány egynegyede egyházi épület.

Jelenleg tehát a helyzet úgy fest, hogy jócskán több a feladatunk, mint az eszközünk. De még több a jó szándékunk, és persze a hitünk, „Hiszen Isten nem a csüggedtség, hanem az erő, a szeretet és a józanság lelkét adta nekünk.” (2Tim 1,7). De hogyan tudunk Önöknek segíteni? Például ezzel a konferenciával...

Hivatalunk először Erdélyben és a Felvidéken kezdte el hasonló jellegű konferenciák szervezését, hogy a határon túli magyar vonatkozású műemlékek tulajdonosainak szakmai segítséget nyújtson. A kezdeményezés sikere sarkallt minket arra, hogy az anyaországban is hasonlókat in-

dítsunk. Így alakult ki a magyarországi történelmi egyházakkal folytatott együttműködés keretében az itthoni örökségvédelmi képzések hagyománya. A magyar katolikus egyházon belül 2006-ban, Dobogókőn került megrendezésre az első örökségvédelmi fórum, amely első sorban a katolikus egyházi gyűjteményekben dolgozó szakembereket és az egyházmegyei műtárgyfelmérések felelőseit igyekezett megszólítani. Itt szeretném megköszönni Érsek Atyának és Irodaigazgató Úrnak, hogy az Egri Főegyházmegye a római katolikus egyházmegyéek közül elsőként fogadta be a rendezvényt. Gyakorlati ismereteket

szeretnénk átadni, megkönnyíteni Önöknek a hatóság „útvesztőiben” való eligazodást, hozzásegíteni Önöket ahhoz, hogy a rájuk bízott kulturális örökségi értékeknek – amelyek, ne feledjük, nemcsak az egyházak, hanem az egész magyar nemzet kincsei – jó gazdái lehessenek. Kérem Önöket, hogy a műemléki érdekből szükséges korlátozásokat ne valamiféle rossz emlékeket idéző állami beavatkozásnak tekintsék! A Kulturális Örökségvédelmi Hivatalban felesküdt szakhivatalnokok dolgoznak, akik az egyházak autonómiájának maximális tiszteletben tartása mellett védik – közérdekből – az örökségi értékeket. Jómagam

pedig elvárom a munkatársaimtól, hogy mindig annak tudatában járjanak el, hogy a legkisebb falusi templom plébánosa esetében is egy olyan intézmény képviselőivel van dolguk, amelynek küldetése nem e világi mércével mérendő. Tisztában vagyok vele, hogy nem könnyű összehangolni a liturgikus követelményeket, a XXI. század használati igényeit és az értékvédelmi szempontokat, és ennek érdekében kérem, hogy a célok, a tervek és a lehetőségek kérdésében mindig és jó előre egyeztessünk. Hiszem, hogy ha így dolgozunk együtt, áldás létszen rajta. ■

„NYITOTTSÁGGAL, ELKÖTELEZETTSÉGGEL”

TERNYÁK CSABA ÉRSEK KÖSZÖNTŐJE

Amikor műemlékeinkre, mint a múlt gazdag örökségére tekintünk, eszünkbe juthat Jézus példabeszéde a talentumokról, amelyeket nem szabad elásni, amelyekkel jól kell gazdálkodni, hogy el ne herdáljuk azokat. Az örökség szó egyértelműen olyan javakra vonatkozik, amelyek nem mi hoztunk létre, hanem elődeinktől kaptunk, és amelyek híven tükrözik az ő életük, munkájuk, szakértelmük és hivatásuk iránti elkötelezettségüket. Legtöbb egyházi műemlékünk templom, Istennek szentelt kultikus hely. Nagyszerű alkotások ezek, hiszen készítték szereték Jézus Krisztust és az ő egyházát, amelyre életüket tették fel, és Istennek a legszebbet, a legjobbat, a legnemesebbet áldozták. Ezért találunk templomainkban nemes anyagokból készült tárgyakat és különle-

gesen értékes művészi alkotásokat is. Találón jellemzi ezt a lelki hozzáállást Babits Mihály a keresztyény lelket analizáló Psychoanalysis christiana c. versében: „Hallottunk ajtatós, régi faragókat, / Kik mindent egyforma türelemmel róttak, / Nem törődve, ki mit lát belőle, s mit nem: / Tudva, hogy mindent lát a gazdájuk, az Isten. / Bár ilyenek lennének mi!”

Mi, papok, bár elsősorban nem műemlékek őrzői vagyunk, de szeretjük és óvjuk műemlékeinket, azzal a felelősséggel, amelyet a ránk bízott értékek iránt érzünk, amikor azokat megőrizni és fejleszteni akarjuk, egyre jobban kamatoztatni és bekapcsolni az egyház életének dinamizmusába, hogy továbbra is a közösségek szolgálatára legyenek. Tudjuk, nem mi vagyunk az öröksé-

gért, hanem az örökség van értünk. Egészen biztosan ez volt azoknak a szándéka is, akiktől az örökséget kaptuk, akik nem gúzsba kötni akartak vele, hanem gazdagítani. Ez azonban semmiképpen sem lehet hivatkozási alap arra, hogy értékeinket elhanyagoljuk, vagy nem kellő szakértelemmel beavatkozzunk sorsukba. Felelősek vagyunk értük, és azért, hogy továbbra is közösségeink szolgálatában álljanak. Megőrzésük egyetlen ésszerű módja az, ha műemlékeinket bekapcsoljuk a mai élet vérkeringésébe. Ha épületeink üres monumentumok maradnának és nem engednénk be oda az életet, ez biztosan a végüket jelentené, ezért tehát örökségünket tudatosan kell örökbe fogadnunk, azaz őrizni, védeni, de egyben használni is. Tekintsünk rájuk úgy, mint amiket

kaptunk, és magunk is továbbadunk utódainknak.

Gondoljunk a vatikáni épületegyüttesre, amelyen az utóbbi évszázadokban szinte minden pápa alakított egy kicsit, megőrizve és egyúttal fejlesztve azt, az értékeket átmentve, mégis a mai kornak megfelelő modern lakó- és munkahelyként, ugyanakkor múzeumként és városként működik az eredeti

célokra megfelelően. Nekünk is így kell megbecsülnünk örökségünket! Ezért arra van szükség, hogy miközben megőrizzük, egyúttal okosan, mértékletesen fejlesszünk is, figyelemmel a mai kor követelményeire. Élhetővé kell tennünk tereinket, hogy azok méltó módon szolgálják Istent és a közösséget.

„Tudjuk, nem mi vagyunk az örökségért, hanem az örökség van értünk.”

Különösen ezen a területen értékeljük nagyra a műemléki szakemberek segítségét és támogatását. Tudjuk, hogy egyrészt a fejlődés és a fejlesztés, másrészt a régmúlt emlékeinek konzerválása gyakran nehezen összeegyeztető dilemmát jelent, és a múltban is sok fejfájást okozott Önöknek. Korábban a villany-, a gáz-, a telefonvezetékek elhelyezése, manapság a fűtés, a liftnak helyének megtalálása, a modern

szigetelési- és klimatechnológiák vagy a megfelelő anyagból készült hőszigetelt ablakok tesztelése és ésszerű befogadása a műemléki környezetbe, mind-mind sok vitára ad lehetőséget. Önök ezt a sort bizonyára még hosszan tudnák folytatni. Szükség van a dialógusra, alkalmasint a vitára is, fontos azonban, hogy az igazi dialógus legyen, ahol egymás szempontjait képesek vagyunk türelemmel meghallgatni, mérlegelni, ahol egymástól képesek vagyunk tanulni is. Ha ezeken a területeken bizonyos álláspontok dogmává merevednek, az megítélésem szerint műemléki épületeink elhanyagolásához és a tulajdonosok ellehetetlenüléséhez, ennek következtében érdektelenségéhez vezethet. Ennél nagyobb kár pedig aligha érhetné épített örökségünket.

A tanulás és a párbeszéd iránti igény jegyében született ennek a konferenciának a gondolata. Minden kezdet nehéz, de nyitottsággal, jó szándékkal és a jó ügy iránti elkötelezettséggel egyre inkább együtt fogunk tudni működni a közös felelősség jegyében. ■

A JELEN, A JÖVŐ HITÉBEN

HOGYAN LEHET A MÚLTAT HŰEN MEGŐRIZNI, S KÖZBEN HITELESEN A JELENBEN ÉLNI, A JELENT ÉPÍTENI, OLYAN KÖZÖSSÉGI TEREKET LÉTREHOZNI, AMELYEK ÉLHETŐEK, AMELYEK LEHETŐVÉ TESZIK, HOGY A JÖVŐ HÍVŐ NEMZEDÉKE IS MEGTALÁLJA BENNE A HELYÉT A XXI. SZÁZADBAN? EZ AZ EGYIK LEGFONTOSABB, S TÁN MONDATHATNÓK KÖZPONTI KÉRDÉSE BESZÉLGETÉSÜNKNEK STEINBACH JÓZSEFFEL, A DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET PÜSPÖKÉVEL.

RÓNA KATALIN

Az októberi örökségvédelmi konferencián a hat egyházmegyét magába foglaló egyházkerület képviselői nem titkolták problémáikat a megőrzendő épületekkel, azok állapotával, a helyreállítások költségeivel, s a gyülekezetek helyzetével kapcsolatban.

Nagyon fontosnak tartom ezeket a konferenciákat, találkozókat, hisz' alkalmat adnak arra, hogy megismerjük és megértsük egymás gondolatait, szempontjait, megpróbáljuk kialakítani azt a járható, közös utat, amelyet együtt kell megtennünk örökségünk, de persze jelenünk s

jövőnk érdekében. Az októberi konferencián az egyházkerület nyolcvan százaléka képviseltette magát, száz fölött volt a résztvevők száma, s ez is mutatja, az érdeklődés nagy, mindannyian lényegesnek tartjuk ezt a feladatot. A Dunántúli Egyházkerületben háromszáz templom, parókia van,

nagy számban állnak a védett épületek. Megőrzésük, helyreállításuk, karbantartásuk kétségtelenül akut probléma. Ezekre az épületekre a közösségeknek nem keveset kell költeniük, s az anyagi erőforrások igencsak korlátozottak még akkor is, ha részt veszünk sikerrel is a Nemzeti Kulturális Alap pályázatain. De éppen a műemlék épületek restaurálása igényli a legnagyobb ráfordítást.

A konferencián megszólaltak lelkészek, teológusok, s elmondták szempontjaikat a műemlékvédelmi szakemberek. Találkoztak álláspontjaik? Sajnos a komoly érdeklődés ellenére, azt hiszem, egyelőre még elmentek egymás mellett. Ennek ellenére biztos vagyok benne, hogy a közeledés első lépései megtörténtek. A szakemberek bizonyára érzékelték, érzékelik a mi gondolataink lényegét, s nekünk is nagyon fontos volt, hogy meghallgassuk, megtudjuk, mi az, amit prevencióként meg kell tenni, hogy megelőzzük az épületeknél a nagyobb bajokat, mi az, amire figyelniünk kell a belső térben és kívülről egyaránt, hogy az állagmegóvás

„Meg kell teremtenünk azokat a körülményeket, amelyekben nemcsak fennmaradhatunk, nemcsak a régi időket óvjuk, hanem tovább visszük eszményeinket, szellemiségünket.”

érdekében hogyan dolgozhatunk együtt hatékonyan. Abban viszont nem vagyok biztos, hogy a műemlékvédelmi szakemberek elég határozottan érzékelték-e a mi valóságos és egyre élelkebben jelentkező problémánkat, amelynek lényege,

hogy bár pontosan tudjuk, ezek az épületek értékek, természetesen megőrzendők. S nem is vagyunk ez ellen. De valamilyen módon mégiscsak úgy érezzük, nemcsak a múlt őrzése a feladatunk, a jelenben élünk,

s meg kell teremtenünk azokat a körülményeket, amelyekben nemcsak fennmaradhatunk, nemcsak a régi időket óvjuk, hanem tovább visszük eszményeinket, szellemiségünket. Az egyház nem lehet csak múlt. A kövek a múltat jelentik, s nekünk élő köveket kell teremtenünk. A kérdés, hogyan lehet a múltat úgy megőrizni, hogy közben a jelent s a jövőt építsük.

Mit jelent ez lefordítva az épületekre, a gyülekezetekre?

Tudomásul kell vennünk, bármily fájdalmas is, hogy a gyülekezet megfogyatkozott. Ebben szerepet játszik a társadalmi mobilitás is, az elnéptelenedett kis falvak, a munkalehetőség reményében a városba vándorlás. A falusi gyülekezetek alig maradtak meg, s ott állnak, magukra hagyva a Szent Tereket. Szabad-e nekünk, ahogy mondjuk, „milliókat kenni a falakra”, miközben nincs funkciója az épületnek. Hozhatunk-e az épületekért erőnkön felüli áldozatot heti egyetlen óra, az istentisztelet kedvéért? Lehet, hogy megütközést kelt, amit mondok. De ne értsen félre senki, egy pillanattal sem arról beszélek, hogy nem kellene megóvni ezeket a kincseket, de hiszem, hogy meg kellene találnunk azt a lehetőséget, ahogyan a mai kihívásokra válaszolunk, olyan helyszínt teremthetünk, ahol megszólíthatjuk a XXI. század emberét. Talán eretnokség, amit mondok, csodálatos parasztkorok templo-

mok sokasága áll egyházkerületünkben, Somogyban harmincat is jegyzünk. Természetesen a legértékesebbeket a maguk eredetiségében kell megőrizni, különösen ott, ahol van még közösség, s közben jó néhányban úgy lehetne helyreállítani a belső tereket, hogy azok élhetőek legyenek, ahol olyan eseményeket rendezhetnénk, amelyekkel közel mehetünk a hívekhez, leendő hívekhez. Ezért lényeges, hogy megtegyünk bizonyos lépéseket, s nemcsak szelvényben, hanem a mindennapi valóságban is.

Az épületekről, újfajta közösségi terek kialakításáról beszélünk?

A közösség szempontjából kihasználhatatlan terekről van szó. Hiszen fűthető, szigetelt helyiségekre van szükség, világos, otthonos környezetre, ahol a közösségi élet mai igényei szerint működhetne. Hogy a templom ne csak építészeti emlék legyen, hanem a társadalmi kapcsolatok színtere. Ahol helye lehetne liturgia mellett a hittanteremnek, az ifjúsági szobának, a babamama körnek, a gyülekezeti kórusnak, a filmklubnak, a közös éneklésnek, a szeretetvendégségnek. Hogy mindez újra összehozza a közösséget. Természetesen egyeztetett, kontrollált értékőrző építészeti megoldásokkal képzeljük el. Azt hiszem, erről kellene beszélgetni örökségvédelmi szakembereknek és az egyház képviselőinek. Hiszem, hogy közös gondolkodással előre tudunk jutni. ■

FALKÉPEK KÁLVÁRIÁJA

TOMANICZ ANIKÓ

A történet 2008-ban kezdődött, amikor a művész leánya, Bernáth Mária javaslatot tett a murális alkotások védelmére. Az al fresco, illetve al secco technikával 1971–1973 között született két falkép, a *Szentivánéji álmom* és *Az ember tragédiája* a Magyar Nemzeti Galéria szakértői állásfoglalása szerint „A két falkép (...) a színház örök értékeit kapta tárgyául. (...) Bernáth Aurél jó ízlésére és kultúrájára vall, hogy egyik sem illusztráció. A festett figurák nem a művek egyik, vagy másik jelenetében alakoskodnak, hanem mint 'santa conversazione' szereplői figurálnak. Az azonosíthatók, sőt, csoportjaik is a darabbeli viszonyuk törvényei szerint állnak össze, de nem a mű valamelyik részletét elevenítik meg, hanem az egészet.” (Horváth György művészettörténész, a Magyar Nemzeti Galéria nyugalmazott főigazgató-helyettese). A Kulturális Javak Bizottsága 2008 decemberében egyhangúan támogatta a kvalitásos műalkotások védetté nyilvánítását. S a KÖH Műtárgyfelügyeleti Iroda elsőfokú határozatában 2009 februárjában kimondta a védelmet tárggyegüttesként, egyben a megelőző festő-restauratori vélemény alapján a részletes feltételeket meghatározva kötelezte a tulajdonost a javak épségben tartására, őrzésére, megóvására. A magyar államot, mint tulajdonost képviselő Magyar Nemzeti Vagyongazdálkodó Zrt., valamint a Magyar Állami Operaház, mint kezelő megkér-

dőjelezte és megfellebbezte a döntést, amelyet ezután a másodfokú határozat e tekintetben helybenhagyott. A határozat ellen az MNV Zrt. a bírósághoz fordult. Keresetében kétségbe vonta, hogy a műalkotások a kulturális örökség ingó elemeihez tartoznak. Értelmezése szerint azok az ingatlanhoz, azaz az Erkel Színház épületéhez szervesen kötődő elemek, ezért műemléki értéknek tekintendők, és eszerint kell eljárni.

Ezzel ellentétes volt a KÖH álláspontja, mely szerint a művészeti alkotások annak idején a már kész épület falfelületére, de nem főfalra

PRECEDENS ÉRTÉKŰ ÍTÉLET SZÜLETETT A FŐVÁROSI BÍRÓSÁGON EZ ÉV ŐSZÉN. A DÖNTÉS ÉRTELMÉBEN BERNÁTH AURÉL ERKEL SZÍNHÁZI NAGYMÉRETŰ FALKÉPEI A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG INGÓ ELEMEL, AMELYEK, AHOGY AZT A KULTURÁLIS JAVAK BIZOTTSÁGA JAVASOLTA, TÁRGYEGYÜTTESKÉNT VÉDETTEK.

kerültek. Így az építménnyel rendeltetésszerűen nem tartoznak össze, s alkotórésznek sem minősülnek.

A díszített falrészek szakszerű restauratori munkával leválaszthatók. Így döntött a bíróság is.

Precedens értékű állásfoglalása, amely egyértelműen művészeti alkotásnak tekinti a falfestményeket, alátámasztja és megkérdőjelezhetetlené teszi a Műtárgyfelügyeleti Iroda hatáskörét és illetékességét, s példát ad a jövőben esetleges hasonló kérdésekben. ■

▼ *Szentivánéji álmom*

LELETMENTŐ KUTATÁS SZIGETÚJFALUN

A SZAKIRODALOM MÁR RÉGÓTA SZÁMON TARTJA A SZIGETÚJFALUI TEMPLOMOT, MEGJEGYZVE, A KORÁBBI, ELPUZTULT ERCSI MONOSTOR MÁSODLAGOSAN FELHASZNÁLT KÖVEIBŐL ÉPÜLT 1770-BEN. A TOPOGRÁFIÁBAN ENTZ GÉZA PUBLIKÁLTA EZT ELŐSZÖR, MAJD TANULMÁNYBAN KOZZÉTETTE A MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐBEN, 1965-BEN. 2010 TAVASZÁN-NYARÁN A SZIGETÚJFALUI KATOLIKUS TEMPLOM KÜLSŐ HOMLOKZATAINAK HELYREÁLLÍTÁSA SORÁN MÓD NYÍLT A LEVERT VAKOLATÚ TEMPLOM VIZSGÁLATÁRA.

FARBAKYNÉ DEKLAVA LILLA – BODÓ BALÁZS

A monostornak külön jelentőséget ad, hogy a XII. századi Pécs–Székesfehérvár–Somogyvár stíluskör egyetlen, évszámhoz is köthető építkezése. Az alapító, Tamás nádor eltemetése a sekrestyében 1186-ban egy készülségi szintet igazol.

Még az építőkövek közti kiékelések nagy része is az egykori kolostor romjaiból került ki.

A második világháborúban találatot kapott a templom északnyugati sarka. Akkor a helyreállítás során több faragott ornamentika került elő, melyeket jelenleg Székesfehérvárott, a Szent István Király Múzeum kőtárában őriznek. Stílusrokonságuk alap-

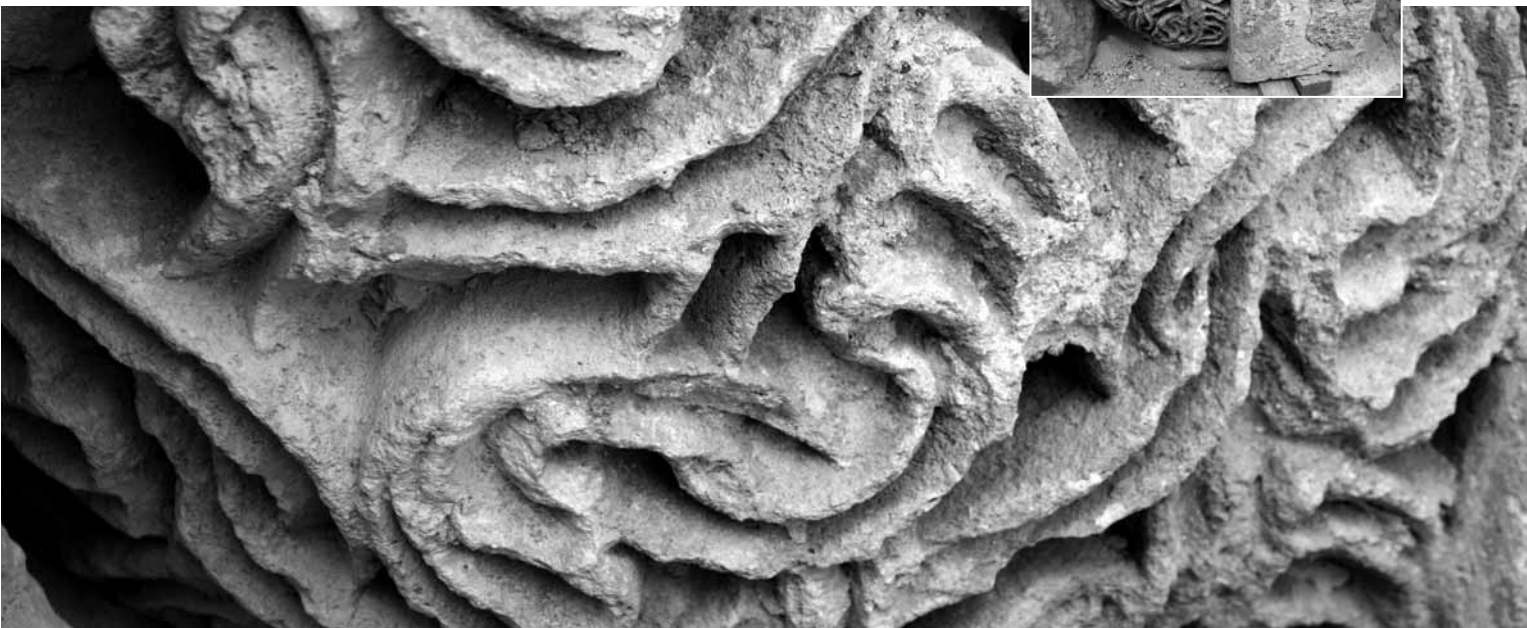
ján feltételezhető, hogy a székesfehérvári Szűz Mária prépostsági templom műhelye dolgozott az ercsi monostorban is.

A dokumentálás során célul tűztük ki, hogy ne csak a látható kőanyag homlokzati elhelyezkedésének bemérése történjen meg, hanem lehetőség szerint a köelemek pontos felmérését is elvégezzük. Ehhez a fugák alaposabb kitisztítására is szükség volt. A kutatás ütemezésénél egykezettünk a kivitelezővel egyeztetve úgy dolgozni, hogy ne zavarjuk a kivitelezés menetét. Az emléksanyag tudományos jelentősége számukra is nyilvánvaló volt, így Vigh Tibor fővállalkozóban és Sándor Károly alvállalkozóban partnert találtunk, korrekt együttműködésük nagy segítségünkre volt.

A dokumentálással párhuzamosan vetődött fel a legjelentősebb kövek kiemelésének igénye. Vágyainknak

azonban időbeli, statikai, de legfőképpen anyagi szempontok szabtak határt. Végül öt kő kiemelését a vállalkozó, további ötöt egy magánadományozó vállalta, végül egy fejezet kiemelésének anyagi fedezetét a KÖH biztosította Tamási Judit elnök-asszony gyors döntése alapján. A dokumentálást az elejétől kezdve ketten végeztük, de időnként más kollégák és ismerősök, sőt családtagok is bekapcsolódtak a munkába (Bechtold Ágnes, Farbakó István, Papp Tímea, Szakács Béla Zsolt, Szedmer Szilvia, Véri Dániel). A kutatás során konzultációs jelleggel a hivatal részéről Sándor Judit,

Falsarokba illeszkedő oszlopféjeketek

◀ *Leveles fejezet*

száz kváder, esetleg ismeretlen szerkezeti kő van még a falazatokban. A faragványok túlnyomó részét anyagában színezett vörös színű vakolat borította. Néhány esetben fekete és fehér színezést is megfigyelhettünk. Két kő esetében további festett díszítőmotívumokat is találtunk. Mindez szépen igazolja Bél Mátyás ismert leírását az akkor még álló romok díszítettségéről.

A kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy a talált kövek azonos építési periódusban készültek. Noha a kolostor a török időkig működött, és ezalatt három különböző szerzetesrend – bencés, rövid ideig karthauzi, majd ciszterci – is lakta, későbbi átépítésre egyértelműen utaló kőfaragványokat nem találtunk, hacsak nem értelmezzük így az egyik jelenleg megfigyelhetetlen rendeltetésű profiláthatásos darabunkat. Ezért felvetődő kérdéseinkre a választ, akárcsak megállapításainkra az igazolást a kolostor területének régészeti feltárása adhatná meg. ■

Bíró László, M. Nagy Éva, László Csaba, Lővei Pál, Mentényi Klára, Velladics Márta, Csengel Péter és Nagy Gábor, külsőként Biczó Piroska, Marosi Ernő és Takács Imre látogatott a helyszínre. Tanácsaikat ezúton is köszönjük.

A kövek kiemelésében és a technológia meghatározásában a Magyar Nemzeti Múzeum részéről Antal Marianna és Baghy László restaurátor volt segítségünkre.

A kutatás során hamar nyilvánvaló lett, hogy nem szórványos faragványok alkalmi felhasználásáról van szó, hanem cca. 80-90 százalékban a kolostor kőfaragványaiból történt építkezésről. A téglablakmellvédek, falkoronák, áthidalók, homlokzati fülkeboltozatok kivételével minden részlet, még az építőkövek közti kiékelések nagy része is az egykori kolostor romjaiból került ki.

A faragványok állapotából következtetve egy részüket még az eredeti összefüggéséből bontottak el. Közülük soknak a felületén megtalálható volt a középkori falazóhabarcs, sőt voltak olyan kövek is, amelyeket a szomszédjukkal összeragadva építettek be újra. Más faragványok, a felületükre tapadt földréteg alapján már a földön heverhettek, sőt feltételezhetően némelyikük, a felületükön látható kimosások alapján a Duna medrében tölthetett hosszabb-rövidebb időt.

A rendelkezésre álló idő alatt több mint 100 kőfaragványt sikerült azo-

nosítani. Ez azonban nem jelenti azt, hogy majdani kutatók nem gyarapíthatják számukat, hiszen nem tudtunk minden felületet azonos alaposággal vizsgálni. Pontosabb dokumentálásra természetesen csak az építészettörténetileg jelentősebb, profilált faragványok esetében került sor, valamint azoknál a festett kváderköveknél, ahol valamilyen szerkezeti méretre lehetett következtetni a vakolt felületekből. Számos különböző profilt – párkányok, nyílászkeretek, falpillérek – sikerült felmérnünk. Találtunk két különböző ívsoros párkányhoz tartozó elemeket is. A faragványok kétségkívül leglátványosabb részét a lábazatok és fejezetek képezik. Ezekből többet sikerült kiemelni. Ám ezeken kívül több

▼ *Növényi ornamentikával díszített faragvány* Fotók: *Farbakyné Deklára Lilla*

TEMPLOMOK, SORSOK

A MŰEMLEKÉVÉDELMEK ÖRÖK KÉRDÉSE, MEDDIG MEHET EL A REKONSTRUKCIÓ, MIT ENGEDHET MEG MAGÁNAK A JELEN A MŰLT ELLENÉBEN, MÁSKÉNT FOGALMAZVA, AZ EGYKORVOLT MEGJELÉNÉSÉRE, ÚJJÁÉLESZTÉSÉRE. MIT TEHET MÉG MEG, S MIT NEM? MIT AJÁNLANAK A CHARTÁK, KÜLÖNÖSKÉPPEN A SOKAT EMLEGETETT VELENCEI, S MIT KÍVÁN A HELYI KÖZÖSSÉG? MI AZ, AMIRE MÉG AZT MONDHATJUK, AZ IDENTITÁS MEGŐRZÉSE ÉRDEKÉBEN ELFOGADHATÓ. S HOL VAN AZ A PONT, AMIKOR A FANTÁZIAGAZDAG ÚJRAFOGALMAZÁS, HA MÉGOLY HŰSÉGESNEK LÁTSZIK IS, DE KULISSZAKÉNT HAT. A NYÍRSÉGI VÁROSKÁKBAN JÁRVA SEM KÉTSÉGES, A SZÉP PÉLDÁK MELLETT AKADHAT ÚJABB VITÁRA OKOT ADÓ REKONSTRUKCIÓ.

RÓNA KATALIN

A nyíregyházi iroda műemlék-felügyelőivel, *Mészárosné Tarr Erzsébet*tel és *Nagy Tiborral* indulunk. Már menet közben szó esik a nyírbátori várról, amelynek vitájára, ha nem is került pont, de úgy mondják, a helyiek „belakták”, fontosnak tartják, őket nem a szakmai kérdések érdeklik, annál lényegesebb számukra, hogy vendégeket vonz, mutogathatják, s nyomában újabb fejlesztésnek lehetnek birtokosai. Nézzük így? Nyírbátorban folyik a két templom rekonstrukciója – *magyarazza Nagy Tibor* –, a minoritáé és a reformátusé. S a kettőt történelmi sétány köti majd össze. Ennek munkálatai sem váratnak magukra. Az útvonalat szegélyező falra kerülnek a térképek, a feliratok, s ott állnak majd a panoptikumi alakok, amelyek hivatottak elmondani a város történetét, beavatnak a legendákba, a bemutatás élményét kívánják adni. **(Hogy milyen tartalommal és minőségben, abba nincs beleszólása az örökségvédelmi hatóságnak, hisz' a történelmi sétány nem műemlék. Majd akkor derül ki, amikor elkészül. Egyelőre két különös alak már áll, a Báthoriak viszatérő sárkányölmotívumával historiai képet formázva, szoborszerűen, mereven, ám igazit imitáló szempárral (I), s csak bizakodhatunk, hogy a turisztikai vonzerő érdekében nem lesz ízlésromboló.)**

A ferences rendi, késő gótikus templom keletkezése a XV. század végére tehető – *folytatja Nagy Tibor*. A templomot az 1700-as évek első negyedében építették újjá, immár a barokk jegyében, akkor kerülhetett az egykori gótikus ajtó elé a barokk bejáró, amely most előépítményként, jelzésszerűen látható. Ekkor kerültek a templomtérbe Magyarország egyik legszebb barokk szakrális együttesét alkotó oltárok. Ezek közül a felújítás során restaurálták a Krucsay-, a Pócsi- és a főoltárt. Az átadást követően – a ki-cserélt víztisza üvegezésű – gótikus ablakokon beáramló fény teljesen megújult színvilágú, régi pompájukat mutató oltárookra esik majd.

A templomhoz csatlakozott minorita kolostor helyén ugyancsak a XVIII. században épült barokk kolostor három oldalával zárt kerengőt teremtett. Elpusztult szárnyát, tehát az udvar negyedik oldalát a mai építészeti eszménye szerint, de a teret pontosan zárva, az épületszárnyat eredeti kubusában megtartva építették fel. A templomtoronyba a XVIII. század végén villám csapott, s leégett a tetőzet és a torony.

Ideiglenesen, a barokk oromfal magasságában fedték le. Most archaizáló vonalvezetésű toronysisakkal újjászületik, visszaadva a feltételezhető, gótikus tornyok rajzolatát.

(Épp ott jártunkkor emelte a hatalmas daru a magasba, s illesztette helyére a huszonkét méteres süveget, amely biztosan különleges vizuális változást hoz Nyírbátor képébe.)

Más a sorsa a valószínűsíthetően a XV–XVI. század fordulójára visszatekinthető késő gótikus református templomnak – *mutatja Nagy Tibor* –, amelynek még korábbi előzményeiről tudományos kutatások szólnak, valószínűsítve, hogy a templom falaiban korábbi egyház maradványait őrzi. Erről beszél Simon Zoltán *Adalékok*

a *nyírbátori református templom építéstörténetéhez* című munkájában (Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 2009/1.). Az írás arról is szól, hogy a Szent György-templom reneszánsz belső részletei – elsősorban a szép mívű szentségfülke – egyidősek a gótikus falszerkezettel. Ugyanakkor változatlanul kérdéses a stallumok eredete, azaz, vajon hová készültek, hová szánták eredetileg. S miközben a tudományos vita folyik, a templomrekonstrukciónak mennie kell, így kívánja Nyírbátor, a közösség. A műemléki hatóság feladata nem lehet más, mint az, hogy nem a kutatás ellenében, de biztosítsa a munka haladását az értékek tiszteltben tartásával, megőrzésével. A nagyközönség számára megnyílik a templomhajó feletti padlástér,

▲ Nyírbátor, református templom

interaktívan bemutatva a középkori fedélszéket, a boltházat – *jelzi Nagy Tibor*. – Az egykori sekrestye az oratórium rekonstrukciójával kétszintesre bővül, kiállítótereibe kerül a Báthoriak történeti bemutatása és a templom történeti feldolgozásán túl Báthori István vörös márvány koporsó fedlapja és ecsedi Báthori István országbíró szarkofágja. A sírkövek restaurálásán túl a reneszánsz ülőfülke, a déli kapu és a gótikus nyugati kapu is megújul. **(Utunk másik állomása Máriaipócs. A gazdagon díszített barokk bazilika és környezete felújítását a Hit és Egészség Program tette lehetővé, az efféle projektek minden ismert előnyével és hátrányával.)**

◀ Nyírbátor, minorita templom

Itt meg kellett oldani a bazilika padlófűtését, ezzel együtt járt a meglévő padlóburkolatok eltávolítása, s vele együtt régészeti feltárás, majd a díszburkolat elkészítése – *magyarazza Mészárosné Tarr Erzsébet*, s közben mutatja, a szószékre vezető lépcsőn még a régi padlóréteg van, annak cseréjét már nem tudta elérni. Sor került új hangosítási és világítási rendszer kialakítására. Sok egyéb mellett a külső homlokzat felújítása, a kőlabazat helyreállítása, az altemplom lejáratainak javítása, a kőkapu restaurálása, a rézlemez tetőfedés, a templomudvar teljes felújítása is a feladatok közt volt. A régészeti kutatás során nem sikerült tisztázni, pontosan hol lehetett az egykorvolt kis fatemplom, amelynek Mária-ikonja híressé tette a települést – *mutatja Mészárosné Tarr Erzsébet*. 1696-ot írtak, amikor Mária könnyezni kezdett, s folyama-

Mészárosné Tarr Erzsébet

tosan könnyezett két héten át. Gróf Cornelli tábornok számolt be a csodáról I. Lipót császárnak, aki Eleonóra császárné kívánságára Bécsbe vitette, s a Stephansdombban helyezte el. A képről az úton több másolat is készült, ezek közül került vissza az egyik Máriapócsra, s a krónikák szerint kétszer újra köny-

▲ *Máriapócs, görögkatolikus templom*

nyezett, 1715-ben, majd 1905-ben. Máriapócs zárandokhely lett, búcsúköszvénye, s már kicsi volt a fatemplom. Adományokból kezdtek 1731-ben a templom építéséhez, s 1756-ban

„A régészeti kutatás során nem sikerült tisztázni, pontosan hol lehetett az egykorvolt kis fatemplom.”

fejezték be. Azóta időről időre felújították, hozzáépítettek. 1948-ban kapta meg a pápától a Basilica minor rangot, s 1991-ben a pápalátogatás tiszteletére került a nyugati kapura Tóth Sándor bronz dombozva.

(Mindenesetre a közösség úgy találta, meg kell őriznie a régmúlt emléket, s mint látjuk, a bazilika tőszomszédságában épül az új, kis fatemplom. Ilyen lehetett, vagy más forma, nincs, aki biztos választ adjon.) Térjünk vissza a bazilikába, hiszen nem beszéltünk még a későbarokk ikonosztáz restaurálásáról. A szerkezet gazdagon faragott, a felújítók nyomán dúsán aranyozott – *teszi hozzá a műemlék-felügyelő*, s máris mutatja a magasban, hogyan igyekeztek jelezni, megőrizni a mai igény ellenében is az eredeti parasztkor barokk motívumot. – Az a négy kicsi, piros rózsza, s az építészeti tagolás kék márványfestése utal az eredeti megjelenésre.

Nagy Tibor

(S miközben a bazilika udvarán épül a múltra emlékező fatemplom, a másik oldalon, túl a kerítésen, szerényen áll a középkori, római katolikus templom, amelyet, legalábbis Petriből érkezett papját a XIV. század húszas éveiben említik a feljegyzések először. Az egyhajós templom nyugati oldalán torony emelkedik, a szentély északi oldalán sekrestye.)

Juan Cabello régész falkutatása szerint – magyarázza a felügyelő – a templomot, a mai sekrestye kivételével, egyetlen építési periódusban téglából építették. S ahogy összefoglalójában a régész írja „...a pápai tizedjegyzékből ismerjük eredeti titulását is: Szűz Mária. Ennek alapján az épület a XIV. század elejére volna datálható. Ennek nem mondanak ellent a torony ikerablakai és a déli hajófal nyugati végén most előkerült kicsiny karzatablakok sem. Megjegyzendő, hogy a templomok esetében, melyekről az első írott forrás a XIV. század elejéről származik, általában könnyen feltételezik, hogy a XIII. század második felében épült fel ...Ami mégis elgondolkodtató, az egyrészt a polygonális szentélyzáródás, különösen a szentélyfej élkereszt boltozata...

ismertté vált a hajó északi falán a legalsó vakolatrétegen fennmaradt Kőpönyeges Madonna freskó... ábrázolásuk ugyanis a művészettörténeti szakirodalom szerint nem mutatható ki a XIV. század vége előtt. Ez már jobban összeegyeztethető a szentély alaprajzi elrendezésével és boltozatával is. Mivel a templom a toronnyal azonos időben épült, annak végtelen egyszerű ikerablakait eredeti-, archaikusként kell értékelnünk. Mindezek alapján úgy

véljük, a legkorábbi forrásokban emlegetett templom nem azonos a ma is állóval. Lehetséges, hogy az első templom fatemplom volt, azt elbontva, annak helyén emelték a ma is meglévő templomot a XIV. század végén.”

(Mindezt régészeti kutatás igazolhatná, tette még hozzá írásában Juan Cabello 2010 nyarán, s nem

▼ Baktalórántháza
Fotó: Galacanu Efstatia

Szatmári István

lehet másra gondolni, fontos lenne ez a munka. Akárcsak az, hogy szó essék Baktalórántháza középkori templomáról. De ezt már Szatmári István irodavezető mondja.)

Baktalórántházán a szabadon álló, egyhajós templom téglány alakú, síkmennyezetes hajójához félköríves

diadalívvá dongaboltozatos, négyzetes szentély csatlakozik – *derül ki a dokumentációból* –, a szentély északi oldalához sekrestye, a hajó nyugati oldalához háromszintes torony csatlakozik. Pontos építési dátuma nem ismert, alaprajzi elrendezése, „színesmázás” téglafalazata alapján a szakirodalom a XIII. század második felére teszi, viszont a pápai tizedjegyzékben (1332–1369) nem szerepel, vélhetően később épült. Juan Cabello a XIV. század harmincas-negyvenes éveit jelzi. A hajót a nyugati oldalon, a kőkeretes ajtó felirata szerint, 1519-ben bővítették. A falkutatás és feltárás során jelentős középkori falképművek kerültek elő, amelyeknek művészettörténeti feldolgozása, értékelése folyik. De fontos tudni, amit Sztrakai Judit festő-restaurátor szakvéleménye is hangsúlyoz – *teszi hozzá az irodavezető* –, hogy a falképek állapota veszélyeztetett, ezért is lényeges, hogy mielőbb sor kerüljön a konzerválásra és restaurálásra. Ezt kívánja az örökségi érték, s persze a helyi katolikus közösség. **(A feladat és a felelősség nem csekély. Az épület és a feltárt freskó a nemzet és a helyi közösség szempontjából egyaránt kiemelkedő jelentőségű.)**

Vessünk egy pillantást Nyíregyházára is – *ajánlják a kollégák, s a Nyírvíz palota felé vesszük az irányt.*

A szecessziós saroképület homlokzatának felújítása befejezéséhez közeledik. Már szépen láthatók Róth Miksa üvegmozaikjának alakjai a középrizalit attikafalán. A belső felújítás még hátravan, miként a kérdésre is a válasz, vajon mi lesz a sorsa a háznak. Ki és mikor fog funkciót adni a jelenleg üresen álló épületnek. Nézzük meg még a házasságkötő terem épületét, amelynek homlokzatán ott a dátum: 1912. Ugyanabban az esztendőben emelték, mint a Nyírvíz palotát, de ellentétben azzal, nem élvez műemléki védelmet. S különös ezt mon-

▲ A házasságkötő terem épülete
◀ Nyírvíz palota
Fotók: Hack Róbert

dani, nincs is szükség rá. Szépen helyreállítva fogadja látogatóit, azt igazolva, hogy akkor is meg lehet őrizni az értéket, ha nem visel védettséget. Csak jó érzés, akarat és értő szemlélet kell hozzá. Kollégáink büszkén mondják, a város a helyreállítás során mindenben kikérte véleményüket, s nemcsak meghallgatták, el is fogadták tanácsaikat. Miként az egykori takarékpénztárpalota, ma OTP pénztártermében, amely valószínűleg egyedülállóan őrzi az egykori bankfiók arculatot. Így is lehet. ■

Hogyan lássuk A DOLGOK SZÍNÉT ÉS FONÁKJÁT?

NAGY GÁBOR

Szeptember legvégén, mikor még nyíltak a virágok Békés város parkjaiban, egy újjászületett tanácskozás régi ismerősei jöttek össze, hogy immár tizenhetedszer a népi építéset zászlaja alatt a területi védelem színéről és fonákjáról váltsanak szót egymással. Nehéz téma, nehéz időben.

A konferencia programját egy nagyszerű gondolat vezérelte: egy-egy témáról, településről, területről legalább két-két előadás hangozzon el, hogy lássuk a dolgok színét és fonákját, hogy teljesebb képet alkothassunk magunkban. Az előadások összefoglalásával nem kísérleteznék, félvén, hogy az meghaladná a kereteket, egy témát azonban kiragadnék, mint cseppet a tengerből. Torockó. A sikertörténet. A 130 ház karbantartási támogatásával létrejött falukép. Az Európa Nostra Díj. Furu Árpád és Balassa Iván előadásában kirajzolódott Torockó Értékvédő Program két pillérré épült. A Transsylvania Trust és a Budapest V. kerületi Önkormányzat anyagi támogatására, és a józan szakmai irányra. Nem törekedtek egy valamikori hiteles állapot helyreállítására, hanem a történetiséggel átítatott realitással a barkácsolási kedv visszaszorítására. És ebből eredmény lett. Mi meg a lehetségesnél is többet akarunk, és még a lehetségeshez sincs pénz, és csodálkozunk, hogy nincs eredmény. Ezek után Tamáska Máté egy kicsit más fénytörésben, a szociológus szemével láttatta a sikert. Mint mondta, Torockó olyan a műemlékvédelemben, mint a kócsag a természet-

védelemben. Mindenki tudja, hogy van, és még beszélnek is róla. Két tábor alakult ki, a fehérházások és a többiek. Aztán később a többiek is fehérházások lettek. Volt, aki azt mondta, nem történt más, csak megfésülték a kislányt, de alapjában nem kételkedtek a programban, mert volt rá pénz. Ezeket a mondatokat én is hitelesíteni szeretném,

Aztán egy kis csönd, mint a filmekben az utolsó mondatok előtt.

mert mikor korábban volt szerencsém a főtér végében a budapesti kerület által felújított vendégház szomszédságában, a Szabolcs kocsmában a világ, de főleg Torockó legfontosabb problémáit számba venni, akkor hasonló mondatok hangoztak el. Végül is az előadás a sikermázás történetet más hangfokvésben újrajátszva nemcsak elfogadta, de hitelesítve, meg is erősítette. És még egy csepp. Egy könnycsepp. A tanácskozás másnapján útra kelt a népes, kétbusznyi kompánia. Megnéztük Érmellék színét, a fölújított vagy inkább újratereztett tájházakat és a vidék fonákját, a pusztuló pincesorokat. Gálospetri, Értarcsa megálló után Szalacson, a kétantermes régi iskolában ért utol bennünket az estebéd. Alighogy túl voltunk a pálinkás köszöntőkön és a gazdagon sűrű, nagyszerű gulyáslevesen, egy asszonykórus araszolt be a terembe, népviseletben, ragyo-

gó arccal. Csak úgy jöttek, se szó, se beszéd, talán gondolták, hogy jönniük kell, mi meg éreztük, hogy igen. Gyönyörűszép ismert népdalokat énekeltek, derűvel, erővel, és úgy tűnt, valahogy mindenki egy kicsit másként veszi a levegőt. Mikor már nagyon mennünk kellett, búcsúzóul odamentem a hajlott hátú, csillogó szemű nyolcvanéves Ági nénihez, megköszönvén ezt a csodás élményt, ő büszkén mondta, én vagyok a nótafa, háromszázhetvennégy éneket tudok, és az Isten áldja meg magukat, hogy eljöttek. És akkor egy pillanatra mintha újra egész lett volna mindaz, ami szét-tört, a trianoni piros vonal is eltűnt, és az a könnycsepp is kikíváncozott belőlem. Mire hazaértünk, elmúlt a szeptember. Jöttek a hivatali hétköznapok. Valaki kinyitotta az ablakot, és nagyon nézett előre, persze nem azt mondta, ami a versben van, hogy: „De látod amottan a téli világot?/ Már hó takarja el a bérci tetőt.”, hanem azt, hogy: „Szétfűrészelnék minket. A színe itt marad, a java elmegey. Fonák dolog ez.” Aztán egy kis csönd, mint a filmekben az utolsó mondatok előtt, majd a szomszéd megszólalt: „Ugyan hagyj már! Lehet, hogy így közelebb kerülünk az egyházakhoz. Mert ennyi erővel a szuperhivatal akár a lelkeszi hivatalokat is magához vonhatja, hiszen ott is szolgáltatás folyik: keresztelés, esketés, temetés, mint nálunk az engedélyezés.” A központ meg marad, ahol prédikálnak. Mint nálunk. ■

MŰEMLEKI REVÍZIÓ SOMOGYBAN

A 2005–2010 KÖZÖTT ZAJLOTT MŰEMLEKI REVÍZIÓ ÉS A MŰEMLEKJEGYZÉK KÉZIRAT ELKÉSZÍTÉSE SORÁN SZERZETT – GYAKRABBAN LEHANGOLÓ, MINT FELEMELŐ – TAPASZTALATOK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA OLVASHATÓ. PÉLDÁKKAL ILLUSZTRÁLJUK, HOGY A KÖH TUDOMÁNYOS KUTATÓI ÉS A KÜLSŐS MUNKATÁRSOK EGYÜTTES MUNKÁJA MILYEN EREDMÉNYEKET HOZOTT SOMOGY MEGYÉBEN.

CSEJDY JÚLIA

Somogy megyében a műemléki revízió és a műemlékjegyzék megírása 2010-ben befejeződött. Legfontosabb hozadéka a revíziónak a műemlékek és a hozzájuk történetileg tartozó műemléki értékek hiánypótló bejárása és leírása, a publikált szakirodalom és a tervtári anyagok feldolgozása. Mindezek alapján számos, eddig fel nem tárt érték (melléképület, szobor, kifestés, falkép, berendezés, tartozék stb.) került felszínre, és sok helyen az építéstörténeti adatok, attribúciók pontosítása is megtörténhetett. Természetesen a megismerés mélysége, az adatok precizitása objektumonként változó, a későbbi levéltári kutatások és lehetséges helyszíni épületkutatások nagymértékben átírhatják az eddigi megállapításokat. Kevésbé pozitív mindaz, amit a helyszíni bejárások alatt, a műemlékállomány állapotának leírása során tapasztaltunk. A műemléki revízió

valójában pillanatfelvételnél tekintendő, pontos láttelepet adja annak, ahogy a XXI. század első évtizedében a szűkebb és tágabb értelemben vett „közönség”, a tulajdonosok, a települések önkormányzatai, a hatóságok hogyan értékelik és kezelik épített örökségünket. A megyében a műemléki környezeteken (MK) és műemléki jelentőségű területeken (MJT) kívül kb. 550 műemlék található; legjellemzőbb épülettípusok: a kb. 35 százalékot kitevő szakrális épületeken kívül a présházak (kb. 25 százalék) a kastélyok és kúriák (több mint 10 százalék) és az ipari, mezőgazdasági épületek (kb. 6 százalék). A szakrális épületek, a lakóépületek és a középületek jobb állapotban maradtak fenn, a leginkább pusztuló állomány a másik három, fent felsorolt épülettípusból kerül ki. A revízió igen nagy számban tárt fel elpusztult, illetve romos állapotban lévő épületeket.

A templomoknál, kápolnáknál a berendezések, kifestések állagromlása, illetve szakszerűtlen restaurálása a legnagyobb gond.

A kb. 150 présház, amelynek legnagyobb része a balatonberényi és balatonkeresztúri szőlőhegyen található, 10 százaléka elpusztult vagy romos, illetve néhányat olyan mértékben átépítettek, hogy műemléki védelmük fenntartása kérdéses.

Sérülékeny épületállományról van szó (vert falak, nádtető), amelynek műemléki értékével gyakran a tulajdonos nincs tisztában, anyagi lehetősége sincsen, hogy a történeti szerkezeteket, anyagokat helyreállítsa.

A kastélyállomány problematikája nagyrészt azonos az ország egészén tapasztalhatókkal. A privatizált vagy önkormányzati tulajdonú kastélyok, kastélyegyüttesek – eltekintve a kevés pozitív példától – kétféleképpen pusztulnak: az ingatlanspekulációba belebukott tulajdonos gondat-

lansága, az állami tulajdonos tőkehiánya miatt, vagy éppen a tőkeerős tulajdonos tettvágya és „szépérzéke” okán. Somogyban – több dunántúli megyéhez hasonlóan – történeti jellegzetesség a nagybirtokok létrejötte, a Festetics-, Széchenyi-, Zichy-családok uradalmi építkezései, az uradalmi központok kialakulása. Ennek eredményeként, arányában Somogy megyében igen magas a kastélyegyüttesek és kúriák száma, azonban a pusztuló objektumok aránya is magasabb, mint a többi megyében. Relatív jó állapotban (természetesen a XX. század második felében megtörtént átalakításokkal) maradtak fenn azok a kastélyok, amelyekben valamilyen szociális vagy oktatási intézmény működik vagy a közelmúltig működött (pl. Somogyvár, Széchenyi-kastély; Iharosberény, Inkey-kastély; Tab, Welsersheimb-kastély), itt a parkokat is a jó gazda gondosságával igyekeznek rendben tartani. Számos kastély azonban üresen, funkció nélkül áll (pl. Alsóbogátpuszta, Festetics–Inkey-kastély; Kéthely, Hunyady-kastély, Somogytarnóca, Széchenyi-kastély), és különböző mértékben pusztul. A miki Som-

sich-kastély fedélszékét 2004-ben felújították, azonban a kastély és a parkjában álló mauzóleum is tovább pusztul – az új tulajdonos meghátrált a felújítási terveit gúzba kötő műemléki tervtanácsi ajánlások láttán. Szintén üresen, az enyészetnek átadva áll a kercesligeti Maár-kastély. A barcsi, 1873–1875 között emelt Kremser-kastély jelenleg csak „romantikus” romként értékelhető, a kétszintes épület fedélszéke, nyílászárói, burkolatai hiányoznak, földéme hiányos, gazdag vokalarchitektúrájú homlokzatai pusztulóban. Kötelezéssel, örökségvédelmi bírság kiszabásával kellene rábírnia a tulajdonosokat az állagmegóvási munkák elvégzésére. A felújítás elmaradása mellett maga a felújítás/átalakítás is okozhatja a műemléki értékek pusztulását. Ennek egyik oka az átgondolatlan pályázati rendszer, a tarthatatlan határidők miatti gyors engedélyezési eljárás, amelyből gyakran hiányzik a tudományos kutatás. Ennek elmaradása vagy eredményeinek figyelmen kívül hagyása a helyreállítási, hasznosítási tervek hiányosságaiban mutatkozik meg a leginkább. A XVII–XVIII. században épült

csombárdi Csák–Pongrácz-kúria térszerét már 1945 után megváltoztatták, az 1980-as, 1990-es években szállodává alakították. Bár készült épületkutatás és falkép-restaurátori tervdokumentáció is, az átalakítás során alaprajzi szerét teljesen megváltoztatták, történeti épülettől idegen anyagokat építettek be, a már korábban többször szakszerűtlenül javított, a XVIII. és a XIX. század végén készült kifestését és falképeit lemeszelték, illetve a felismerhetetlenségig átfestették. Sajnos a történeti értékek pusztulása jellemezte a felsőmocsoládi Kacskovics-kastély 2002-ben indult felújítását is. Levéltári-, épület-, és restaurátori kutatás nélkül indultak meg a munkák, amelyek során az északi, 1810-es években épült rész megmaradt nyílászáróit, burkolatait kicserélték, a kápolna barokk falképeit átmázolták. A szobák kifestése is dokumentálatlanul tűnt el, a jelenlegi kifestés az új tulajdonos ízlését tükrözi. Jól sikerült felújításként említhetjük a Kunffy Lajos Emlékmúzeum barokk

Tab, Welsersheimb-kastély (M 4637)

eredetű épületének és 1909-ben épült műtermének 2005–2006 között zajló megújulását. Egyéb kulturális vagy közművelődési célú kastélyfelújítás sajnos nem volt az utóbbi évtizedben.

A mezőgazdasági, ipari épületek pusztulása szinte megállíthatatlan folyamatként rajzolódik ki. Igaz ez az uradalmi épületegyüttesekre és az önállóan álló malmokra, magtárakra is. Itt a legnagyobb problémát az új funkció megtalálása jelenti, azok az épületek tudtak fennmaradni, amelyekben múzeumot alakítottak ki. Ilyen Szántódpuszta együttese, a barsci gabonaraktárból kialakított Dráva Múzeum.

Az 1754-ben épült nagyberki magtár fedélszéke, héjazata pusztul, hasonlóan a csokonyavisontai barokk magtárhoz, amely évek óta életveszélyes. A péterhidai malom egyik oromfala leomlott, földéme, fedélszéke, nyílászárói nagyrészt elpusztultak.

A csokonyavisontai Széchenyi uradalom majorsága 1890–1910 között épült, nagyobb gazdasági épületei, mint a magtár, szeszfőzde, istállók a korszak ipari- és mezőgazdasági épületeire jellemző homlokzatokkal: téglából falazott párkányok és lizénák, szegmentíves vakárkádívek, a nyílások felett szegmentíves téglaszemöldökökkel. Az együttes 1990

óta folyamatosan pusztul, számos épületnek hiányos a fedélszéke, földémei beszakadtak, tagozatai pusztulnak, nyílászárói megsemmisültek. Az egyik legszomorúbb eset a varászlói vízimalom és molnárház története. A XIX. század közepén épült együttest 1878-ban Péthy Antal vette meg, és a család tulajdonában maradt az 1990-es évek elejéig.

Az utolsó molnár, ifj. Péthy Antal az 1980-as évekig üzemeltette a malmot, és ő kezdeményezte a műemléki védettséget, hogy az általa gondosan megőrzött épületek és a berendezés fennmaradjon. Már nem élte meg, amikor 2001-ben az új tulajdonos a malmot lerombolta. A lakóház és a gazdasági épületek pusztulnak, a KÖH munkatársait nem engedi be a területre.

A szakrális épületek közül a kápolnák, mauzóleumok pusztulnak a leginkább, említhető a holládi Szent Donát-kápolna, a szentgáloskéri Svastits–Bogyay-kápolna, a miki Sommsich-mauzóleum. A megye néhány jelentős katolikus, illetve református templomán végeztek felújítási munkálatokat az utóbbi években (pl. Siófok-Kiliti r. k. templom, Balatonkeresztúr r. k. templom, Karád r. k. templom, Felsőmocsolád református templom). Ezekben az esetekben az örökségvédelmi ható-

ság engedélyével történtek a beavatkozások, de sajnos tudunk olyan esetekről is, ahol a felújításokat az egyház részben saját hatáskörben végeztette el. Például a gamási r. k. templom külső-belső felújítása során „megújították” a XIX. század eleji kifestést, berendezést és a XIX. századi nyílászárókat. Ornamentális vagy architektúrális részletek veszhettek el, a falképeket durván körbekontúrozták.

A bábonymegyeri evangélikus templomban kifüggesztett templomleírás büszkén említi, hogy az oltárképet Rudnay Gyula festette, amit azonban most ott láthatunk, vagy teljesen új, naiv utánérzés, vagy maga az eredeti kép, a felismerhetetlenségig átfestve.

Évtizedek óta nem tud megújulni a megye egyik legértékesebb, egységes rokokó berendezését rejtő nágocsi r. k. templom. A kvalitásos oltárképek és a dúsan faragott, rocaille-os díszű oltáréptmények is pusztulnak, a letört faragványok egy része szerteszét hever. A frigidádát ábrázoló, barokk körmeneti baldachin is restaurálásra szorul. Fontos lenne, hogy az egyházi műemlékek felújításáról szóló pályázatok kiírá-

Barsc, gabonaraktár, Dráva Múzeum (M 9427)

sánál és elbírálásánál előre kerüljenek a legértékesebb és legveszélyeztetettebb objektumok. Egy ilyen lista összeállításához is jelentős háttéranyagot biztosít a műemléki revízió. Külön összefoglalást érdemelne a megyeszékhely, Kaposvár épített öröksége, itt csak röviden szólhatunk róla. A városban több éve folyik a városközpont funkcióbővítő rehabilitációja. Ennek pozitív hozadéka mellett (sétálóutcák, megnövelt zöldfelületek, új térburkolatok és utcabútorok stb.) sajnálatos, hogy az utóbbi években a történeti városmag két jelentős épületének átalakításához nyújtottak segítő kezet a hatóságok. A Zárda utca 8. sz. alatti romantikus, műemlék lakóházat oly mértékben építették át (új tetőemelet, térkiosztás átalakítása, nyílászárók, burkolatok cseréje), hogy

csak utcai homlokzatának architektúrája őrzi nyomokban eredeti kialakítását. A Kossuth téren, MK-ban álló, városképi és művelődéstörténeti jelentőségű, helyi védettségű, a XIX. század elejétől több periódusban épült egykori gimnázium két felső szintjét 2008-ban lebontották, dokumentálatlanul tűntek el építészeti értékei. Mindkét esetben nyilvánvaló, hogy a befektető érdekérvényesítő képessége bizonyult erősebbnek az értékvédelem szempontjainál.

Végezetül, de nem utolsósorban: a megyében komoly problémát jelent az is, hogy a földhivatali bejegyzések hiányosak, számos műemléknél hibás helyrajzi számra vagy egyáltalán nincs a védettség bejegyzve és/vagy elavult kategóriákat tartalmaz: pl. városképi véde-

*Kaposvár, Zárda u. 8. (M 11095)
Fotók: KÖH*

lem, műemlék jellegű, muzeális védettség. Ez azért lényeges probléma, mert az önkormányzatok és a tulajdonosok még mindig elsősorban a tulajdoni lapokról tájékozódnak, és gyakran az örökségvédelmi hatóságot kihagyva kezdik meg építkezéseiket. Szintén örökzöld téma a műemléki nyilvántartás rendezetlensége, a műemléki védelem jogi jellegének meghatározása, elsősorban az együttesek esetében (melléképületek, szobrok, parkok kiterjedése stb.)

A műemlékjegyzék kézirat szövegét Borossay Katalin, Csejdy Júlia és Haris Andrea írta. ■

„BESZÉDESEN TÁRTÁK FEL A MÚLTAT”

A SÉD-PATAK VÖLGYÉBEN ÁLLÓ JEZSUITA TEMPLOM ÉS APÁCAKOLOSTOR-ROM MŰEMLEKEGYÜTTES FUNKCIÓBA ÁLLÍTÁSÁNAK PROBLÉMÁJA HOSSZÚ MÚLTRA TEKINT VISSZA. AZ IGAZI ÁTTÖRÉST A VESZPRÉMI ÖNKORMÁNYZAT NAGYSZABÁSÚ REHABILITÁCIÓS, TÖBB TERÜLET FEJLESZTÉSÉT ELŐIRÁNYZÓ ELKÉPZELÉSE JELENTETTE.

MÁTÉ ZSUZSANNA

Bár a jezsuita templom és apáca-kolostor-rom állagmegóvása és helyreállítása érdekében korábban is folytak munkálatok, az egyre romló műszaki állapotú műemlékegyüttes sorsában kedvező fordulatot a Séd-patak térségének egészére kiterjedő rehabilitációs, több terület fejlesztését előirányzó elképzelés hozott. Az EU-pályázatra benyújtott és megnyert, „Kolostorok és kertek a Veszprémi vár tövében” elnevezésű projekt keretében 2010 tavaszán kezdődtek meg a tényleges kiviteli munkák.

A veszprémi völgyi templom tömeg- és térarányaival, külső homlokzat-szerkesztésével, valamint belső, páros, kompozit oszlopfős falpillérei-vel és gazdag tagozatú főpárkányával egyedülálló példája a jezsuita rend építészetének. A ránk ma-

radt „romtemplom” minden részlete sejteti, hogy nem helybéli, hanem a jezsuita rend által rendszeresen alkalmazott építőmester lehetett építője. A jezsuita rend feloszlátása miatt a templomot sosem szentelték fel.

Minden építész számára kihívást jelent a helyreállítás metodikájának megtalálása. A közel 200 éve álló, befejezetlen templom nagy területi kiterjedtségben megőrzött eredeti homlokzati és belső felületei, valamint építészeti részletei önmagukban is beszédesen tárták fel a múltat. Egy teljes körű rekonstrukció nem szolgáltatott volna több információt az emlékről, sőt, az újonnan kiépített tagozatok megszüntették volna az épület történelmi kisugárzását.

Ezért egy kissé talán szokatlan, általánosnak mindenestre nem nevezhető módszerrel kívántunk az épülethez viszonyulni, a templom egészét mintegy műtárgyként kezelve és restaurálva, hagyva az épületet saját magáról mesélni. A homlokzatok helyreállításában, valamint a hagyományos műemléki elveknek és gyakorlatnak megfelelő helyreállítás készült, az eredeti részletek és felületek megtartásával.

◀ A templom és a romterület (archív felvétel)

A szűkített tartalmú pályázat következtében váratlan, szerencsés fordulatként a szocreál stílusú kiszolgáló épületek esetében is a műemléki helyreállításhoz hasonló kivitelezés készült. Így a retrós megjelenésű épületek sajátos hangulatot árasztanak a közel kétszáz éves templom szomszédságában.

A kora középkori és a késő gótikus, több építési fázisban épült templom és kolostor együttes épületei ténylegesen is egymásba és egymásra rétegződnek, melyet a jezsuita templom tömege koronáz meg. Az '50-es évekbeli, az 1999–2002 között és 2010-ben folyt ásatások – melyek nem terjedhettek ki a romterület egészére – olyan falszövetet tártak fel, amelynek falalapozásig elroncsolt maradványai közül már egyetlen rész sem emelhető ki önálló látványelemként.

A legkorábbi periódust az az egyenes szentélyzáródású templom és hozzá nyugatról kapcsolódó torony és épület adja, amely a jezsuita templomtól délre és nyugatra helyezkedik el. Eddigi ismereteink szerint ez az a legkorábbi épületegyüttes, amelynek újabb és újabb átépítésével épült fel az a nagy alapterületű,

trapéz alakú udvar köré szerveződő kolostor, melyet a török hódításkor hagytak fel az apácák, és dőlt romba végleg. Az átépítések során a XV. században a régi templom mellé új, nagyméretű gótikus templom épült, melynek romjaira építették rá a jezsuita templomot.

„A templom egészét mintegy műtárgyként kezelve és restaurálva, hagyva az épületet saját magáról mesélni.”

A romterület bemutatásánál a terület enyhe lejtését használtuk ki az egyes periódusok falazatainak értelmező megjelenítésére. A dombocskák magas pontjain szinte csak burkolatként megjelenő falak a lejtő irányából nézve már magasabb falazatként jelennek meg.

A templom szentélye mögötti mély területen a bemutatható építészeti részleteket tartalmazó épületrészek magasabban felnyúló falai érzékelte-
tik a kolostor és udvarának hangulatát.

▲ *A templom és a romterület – ma*
Fotó: Remeczky Rita

Ugyanezt a szemléletet követi a romterület táj- és kertépítészeti kialakítása is. Nem került bemutatásra egy feltételezett, valamikori kolostorkert, helyette a Séd partjától enyhe lejtéssel a romterülethez emelkedő teret türemkedik be a valamikori kolostor udvarába.

A „Kolostorok és kertek a Veszprémi vár tövében” elnevezésű projekt teljes befejezése 2011 tavaszára várható, így az itt lezajlott munkálatok teljes ismertetése addig várat magára.

A 2010. évi kutatás és helyreállítás munkatársai: Koppány András, Kupovics Renáta és Héczey-Markó Ágnes régészek, Máté Zsuzsanna és Biró Zsófia építészek, dr. Vándor András és Olosz Emese statikusok, Bengyel Gyuláné elektromos- és Graffjódy Zsuzsanna gépésztervező, valamint Remeczki Rita táj- és kertépítész (MNM-NÖK Műemléki Főosztály) ■

A TOPOGRÁFIAI ADATOK HIÁNYA

A DÉGI TÖRTÉNETI KERT TÓ- ÉS VÍZRENDSZER REKONSTRUKCIÓJA (MEZŐFÖLDI) RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIAI ADATOK HIÁNYÁRA HÍVTA FEL A FIGYELMET. A FESTETICS-KASTÉLY ÉS AZ ÉPÜLETET KÖRÜLÖLELŐ PARK A DÉGI-SÜLLYEDÉKBEN HÁROM VÍZFOLYÁS, A BOZÓT-PATAK ÚN. „ETELKAI ÁGA”, A KISLÁNGI-ÁROK ÉS A BOGÁRDI-VÍZFOLYÁS TALÁLKOZÁSÁNÁL ÉPÜLT.

BOZÓKI-ERNYÉY KATALIN

A vízfolyásokhoz közeli földterületek, magaslatok az emberi megtelepedésre leginkább alkalmas területek közé tartoztak. A dégi történeti kert, táji elem is egyben, szervesen illeszkedik a környezetébe, tervezője a táj sajátosságait vette alapul és új, angol hagyományokat követve alakította. A Pollack Mihály által tervezett kastély és a park saját korában, és most is kiemelkedő jelentőségű. (Részletesen az épületegyüttesről és a parkról, annak kutatása, felújítási programja kapcsán ld. a *Műemlékvédelem* a témának szentelt LIII. évf. 2009. 1–2. számát.) A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Közép-dunántúli Irodája idén tavasszal a park tó- és vízrendszerének rekonstrukciója során került kapcsolatba a területtel, mint engedélyező műemléki hatóság és lehetséges régészeti szakhatóság.

Tekintettel arra, hogy a helyszín ideális a megtelepedésre, arra lehetne számítani, hogy a KÖH hatósági nyilvántartásában számos dégi lelőhely található. Ehelyett csak két egymáshoz közeli, belterületi adatunk van. Vízvezeték-építési munkákhoz kapcsolódó leletmentés során a középkori település templomkörüli temetőjének helyét sikerült lokalizálni,

és feltételezhető magának a templomnak a helye (Csukás Györgyi leletmentése, 1973), továbbá e helyszín közeléből magánépítkezéshez kapcsolódó megelőző feltárás során (80 nm-en) késő népvándorlás kori (VIII–IX. század) lelőhely és a XIV–XV. századi település maradványai kerültek elő (Schilling László megelőző próbafeltárása, 2007).

A fenti lelőhelyek a történeti kert tőszomszédságában, beépített területen találhatóak. Külterületi adatunk nincs. Ezenkívül két, ún. pontosan beazonosíthatlan területhez kötött adat: szórvány római téglák, *terra sigillata* töredékek és egy légifotó egy feltételezett római villáról szerepel a nyilvántartásban.

Annak ellenére tehát, hogy a konkrét területről nem rendelkeztünk régészeti adattal, a tervezett iszaplerakás során elfedésre kerülne egy eddig kutatatlan, megtelepedésre alkalmas olyan terület, amely egyben kiemelkedő jelentőségű műemléki környezetben is van, éppen ezért a helyszíni terepszemle mellett döntöttünk. Két alkalommal került sor eddig helyszíni szemlére, ennek során négy korszakhoz köthetően kerültek elő kerámiatöredékek az érintett és azzal szomszédos telken: őskor (kelta), római kor, Árpád-kor, középkor. Mivel a látásviszonyok nem voltak ideálisak, lévén még lábön állt a kukorica a földeken és modern kori emlékek is borítják

*Helyszíni szemle során gyűjtött edénytöredékek
Fotó: Bozóki-Ernyey Katalin*

a területet – korábban majorsági épületek álltak ott –, csak egy intenzív terepbejárás tudja tisztázni a lelőhely konkrét jellegét. A légifelvétel beazonosítása is folyamatban van, itt is elővigyázatosságot igényel

A magyarországi települések 7,6 százalékáról egyáltalán nem rendelkezünk régészeti adattal.

a látottak korszakhoz kötése, de annyi már biztos, hogy a vizsgált területtől kb. 1,5 km-re, ÉK-re készült a kép.

A régészeti adatok összegyűjtésével, térképre vetítésével részletgazdagabb történeti perspektívában láthatjuk majd a modern kori, a kastély és a kert által dominált dégi kultúrtáját. A beruházással összefüggésben mindenképpen, de a kastély és a park kiemelt műemléki, táji értéke okán az egész település vonatkozásában szükséges, illetve

hasznos lenne intenzív terepmunka során beazonosítani a környékbeli régészeti lelőhelyeket, elsősorban az eddig még ismeretlen római kor és őskori megtelepedések helyszíneit. Az eredmények közzétételére pedig kézenfekvő helyszín lehet a kastély kiállítótere. Így amellett, hogy könnyebben tervezhetőek lennének a dégi beruházások, örökségi szempontból sokszínűbb is lenne a helyszín.

Több korszakú örökségi helyszínrre kiemelkedő európai példa a litván Kernavė. A világörökségi listán is szereplő régészeti terület (2004), a középkori Litván állam első „fővárosának” helyszíne. Leglátványosabb tájképi eleme 5 „domb”, az egykori váregyüttes maradványa. Ún. kulturális rezervátum, a litván örökségvédelmi kategória szerint (http://www.kernave.org/rez_nuos-tatai_en.htm). Régészeti kutatásokkal bizonyított, hogy az i.e. IX–VIII. évezredtől, a felső paleolitikumtól egészen a korai középkorig (XIV. század) lakott volt. A rezervátum jelenleg közel 200 hektárán 40 különféle lelőhely található. A helyszí-

*Dég, Fesetics-kastély és történeti kertje
A felvételt a Cívvertan Stúdió
(www.civvertan.hu) bocsátotta rendelkezésünkre*

ni ismertető táblák a nagy többségében a felszínen nem látható lelőhelyekre is kitérnek. Világörökségi listára kerülése felerészben ennek a sokszínűségnek köszönhető.

Visszatérve a Mezőföldre, annak nagy részére jellemző, hogy régészeti topográfiai szempontból keveset kutatott – a szakhatósági munka során a kiadott határozatok legnagyobb része végzés, amelyben arról értesül a címzett, hogy a területen nincsen régészeti lelőhely.

Ezt a hiányos képet rövidesen jelentős mértékben fogja átrajzolni két projekt eredménye. Az egyik a TÉKA (Tájérték Kataszter) projekt (www.tajertektar.hu), amelyet a Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Kara irányít. Ennek keretében a Nemzeti Örökségvédelmi Központ (NÖK) a projekt pilot területét választott Sárbogárdi kistérségben végző intenzív régészeti terepbejárást. (TÉKA régészeti szakmai felelős:

*Kernavė, világörökségi listán szereplő litván régészeti helyszín
Fotó: Z. Baubonis – D. Brazaitis*

Fülöp András, Sárbogárdi projekt-vezető: Stibrányi Máté.) Ez összesen 8 település területét érinti, és már aktuálisan több mint kétszáz lelőhelyet találtak a térségben. A másik, egy ezzel helyszínében szerencsésen összekapcsolódó távérzékelési projekt, a NÖK Topográfiai Osztálya által indított, Stibrányi Máté által vezetett kutatás.

Az ARMSRACE projekt (Archaeological and Relief Modeling of the Sárvíz Valley for Reconstruction of Ancient Climate Events [A Sárvíz-völgy régészeti és domborzati modellezése a régi klímaváltozások rekonstrukciójának vizsgálatához]) keretében a brit Natural Environmental Research Council lézerszkennel (LiDAR) és hiperspektrális felvételekkel vizsgálta a Sárvíz völgyének Fejér megyei szakaszát, mintegy 500 km² nagyságú területet. A távérzékelés többféle lehetőséget nyújt, egyrészt új lelőhelyeket lehet felfedezni a segítségével, másrészt a LiDAR felvételek alapján kb. 30 cm-es pontosságú domborzatmodell készíthető. Erre rávetítve további földrajzi, történeti, kulturális adatokat, ún. prediktív modell nyerhető, amely, ahogyan a hivatkozott írásban szerepel, pl. Hollandiában az örökségvédelmi közigazgatási eljárások alapjául szolgál. (A projektről részletesen ld.: Stibrányi Máté–Eke István–Padányi-Gulyás Gergely: Ötszáz négyzetkilométer

repülve és gyalog. In: <http://sirasok.blog.hu/>)

Hazai viszonylatban ez még futurisztikusan hangzik. A hivatalos nyilvántartása szerint a magyarországi települések 76 százalékáról egyáltalán nem rendelkezünk régészeti adattal. Az adathiány egy része esetleg betudható annak, hogy a meglévő források nem jutottak el még a közhivatalos nyilvántartásig, más része viszont egyértelműen arról tanúskodik, hogy a magyar régészet eddigi története során az adott településről még egyetlen lelet, egy kerámiatöredék sem került elő, vagy legalábbis nem adtak róla hírt.

Sajnos a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének országosra tervezett topográfiai munkája, amelyet 1961-ben indítottak, megszakadt. 1998-ig a 19 megyéből teljes egészében egyedül Veszprém megye, részben Békés, Komárom-Esztergom és Pest megye topográfiaját publikálták mindössze. További 3 kötet folyamatban van, köztük Fejér megye székesfehérvári járásának anyaga. A tudományos célú mikroregionális és korszakspecifikus topográfiai kutatások mellett, mint pl. Hatházi Gábor korábbi kun kutatásai, vagy a világörökségi listára való felterjesztés kapcsán a limesprojekthez kapcsolódó helyszíni lelőhely beazonosítások területünkön, az örökségvédelmi (egyes beruházásokhoz, ill. a településfejlesztési

koncepciójához kapcsolódó) hatástanulmány jogi eszközeinek megjelenése jelentett nagyobb, mennyiségi előrelépést a topográfiai adatok összegyűjtésében. Sajnos azonban ez az eszköz sem olyan hatékony, mint lehetne. Pl., a nagyberuházások kivételével (ld. 4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet, 3/A. §), nincsen arra konkrét jogi eszköz, hogy a hatástanulmány részeként meg lehessen követelni a régészeti terepbejárási dokumentációt.

Megszívlelendőnek érkezik egy közép-európai példát e tárgykörben. Lengyelországban 1978-ban indult el, egy nagyobb nemzeti örökségvédelmi és tudományos program részeként, a Lengyelország Régészeti (Tér)Képének nevezett (*Archaeological Picture of Poland*) topográfiai munka. A kormány, majd miniszteri szinten irányított programot a vajdaságokban a regionális felügyelőségek dolgozták ki és a tudományos, kutató intézetek (Lengyel Tudományos Akadémia, egyetemek, múzeumok) végezték el. Ennek során, 2005-ös adat alapján, 1978–2005 között Lengyelország területének 87 százalékát terepbejárás során feltérképezték, több mint 430.000 lelőhelyet dokumentáltak. A hiányzó rész elkészítését 2010-ig tervezték befejezni. (S. Zołkowski: Polish Archaeological Record. In: (ed.) prof. J. Gąssowsky: *Archeologia Żywa. Special Issue 2005.*) Magyarország, különös tekintettel a „nyilvántartott régészeti lelőhely” fogalmára épülő örökségvédelmi jogszabályrendszerünkre, jelentős lemaradásban van. Igen fontos lenne, ha itthon is lenne olyan közakarat, amelynek keretében (újra) tervszerűen indulhatna el az ország teljes területének, vagy súlyozottan a fejlesztésekkel legjobban érintett területeknek a régészeti feltérképezése. ■

HÁZAK, EMBEREK, TÖRTÉNETEK

„EGY VÁROST, ANNAK MÚLTJÁT, AZ ELŐDÖK ÁLTAL ÉPÍTETT HÁZAKAT, A JELES SZEMÉLYEKET ÉS A HÉTKÖZNAPOK EMBEREIT, A TEMETŐKET ISMERNI KELL AHHOZ, HOGY SZERETHESSÜK AZT A KÖRNYEZETET, AMELY EGYBEN ÉLETÜNK SZÍNTERE. A MÚLT ISMERETÉBEN DÖNTHETÜNK HELYESEN ARRÓL, HOGY VÁLLALJUK, FOLYTATJUK-E ELŐDEINK MUNKÁJÁT, VAGY MÁSHOL KERESSÜK BOLDOGULÁSUNKAT. A VÁROS IRÁNTI ÉRDEKLŐDÉS-BŐL KIALAKULÓ KÖTŐDÉS AZ ELSŐ LÉPCSŐFOK AHHOZ, HOGY IGAZI LOKÁLPATRIÓTÁNAK ÉREZZÜK MAGUNKAT. ÍGY VÁLUNK ALAKÍTÓ RÉSZESÉVÉ EGY ÉLHETŐBB VÁROSNAK. EZ A KÖNYV – REMÉNYEINK SZERINT – A MÚLT MEGISMERÉSÉHEZ NYÚJT SEGÍTSÉGET.”

PASZTERNÁK ISTVÁN

A fenti ajánló sorokkal jelent meg a *Miskolc belvárosa. Házak, emberek, történetek* című kötet, Barna György és Dobrossy István albuma. A több mint kétszáz miskolci ház, és ezáltal Miskolc szinte teljes belvárosának múltját és jelenét ezerötszáznál is több (!) fotón ismerhetjük meg. Az eligazodást a terület mai és négy archív térképe segíti. A szándékosan olvasmányos tartalmat az egyes házak, terek kialakulásának, történetének – fájóan gyakran: pusztulásának vagy drasztikus átalakításának – leírása mellett képet kaphatunk magáról a nagybetűs ÉLETRŐL is. Az épületismertető mellett megtaláljuk a valamilyen módon hozzájuk kötődő, neves személyiségek – művészek, politikusok, kereskedők, polgárok, közéleti személyiségek – életrajzát. A szöveg megértését számos további kis „keretes” írás segíti. A tudományos részt tovább „lazítják”, de egyben tanulságosak és szórakoztatóak is a szöveg közé szerkesztett századfordulós miskolci újsághirdetések. Kuriózumként, kivehető leporelló alakban a város főutcája, a

Széchenyi és a vele egybefüggő Hunyadi utca homlokzatainak egybezajzott képét is megtaláljuk.

A szerzők neve egyáltalán nem ismeretlen Miskolc múltjának kutatói előtt. Barna György, a *Lézerpont Látványtár és – műhely* létrehozója, (a cégről bővebben lásd: www.lezerpont.hu, a remek gyűjteményekről: www.nepviseleteink.hu) múltunk megismerése terén kiemelkedő jelentőségű kincseket gyűjtött össze. E gyűjtemény, amely természetesen magán viseli Barna György személyes érdeklődésének irányait, képezte a jelen kiadvány képanyagának alapját. Ezt több kisebb gyűjtemény anyaga egészíti ki, így a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Észak-magyarországi Iroda archív fotóiból is viszontláthatunk néhányat a könyv lapjain. A kötetben megjelent írások döntően Dobrossy István nyugalmazott levéltár-igazgató munkái. A több évtizedes kutatásainak egyfajta summázataként is felfogható jelen kötetnek számos előmunkáját sorolhatjuk fel az elmúlt évekből. Ilyennek számít különösen a „*Miskolc írás-*

ban és képekben” című könyvsorozatának eddigi tíz darabja, az avasi, tetemvári és görög orthodox „temetőkönyvek”, a miskolci életrajzi lexikon vagy a város színjatszásának történetéről szóló kötet. A jelen munka tehát e két „ősmiskolci” szerző találkozásának „gyermeke”.

Miskolc belvárosa. Házak, emberek, történetek című, A3-as méretével eleve tekintélyt parancsoló kötet megkerülhetetlen alapműve lesz városunk történetének, bibliája a történelem, a műemlékvédelem iránt érdeklődőknek. Lehet majd – részben joggal! – kritizálni mérete, igen-igen borsos ára, egyes szerkesztési gondjai vagy épp szakmai (építészeti, művészettörténeti) tárgyi tévedései miatt. Egyet viszont nemigen lehet: figyelmen kívül hagyni a kötet létét és vállalt küldetését. Azt a ma Miskolcon fájóan hiányzó missziót, amely közelebb vinné e sokat szenvedett város lakóit, fiatalságát saját kulturális örökségéhez. Ezt szolgálja a kötet. Reméljük, lesz folytatás! ■

